

Оксана КУЗЬМЕНКО

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНЦЕПТ «МОЛИТВА» В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ ПРО ВЕЛИКУ ВІЙНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Автор розглядає фольклорний концепт «молитва» як елемент фольклорно-мовної картини світу українців, що відображена у ліро-епічних та епічних творах, які стосуються теми Першої світової війни. До розгляду залучені уснословесні тексти різних жанрів (оповідання-спогади, перекази, пісні-хроніки). Висвітлено форми і засоби реалізації концепту (як мотив, формула, імпліцитний образ).

Ключові слова: Перша світова війна, фольклорний концепт «молитва», образ, мотив, сюжет, релігійність, ментальність.

© О. КУЗЬМЕНКО, 2015

ISSN 1028-5091. № 2 (122), 2015

Християнські молитви, особливо «Отче наш», є важливим творчим елементом у житті релігійної людини, у комплексі християнських богослужінь та народній обрядовості [18]. Їх сакральне, символічне, прагматичне, когнітивне значення поглиблюються тоді, коли індивід чи колектив опиняються у кризових ситуаціях, серед яких найбільш виразною суспільною формою є війна. Чимало документів, спеціальних досліджень, публікацій, у тому числі таких як «Требник» Митрополита Петра Могили, що став видатною пам'яткою національно-визвольної війни козацької доби [8], свідчать про давність акту християнської молитви під час війни та покаянь задля її відвернення. Загалом відправлення загальних молебнів за військо і народ у час нашествия чужинців, індивідуальних та колективних звернень до Богородиці-заступниці має тривалу і міцну традицію, що виразно оприявнилося в Україні у першій половині 2014 р. під час Майданівського спротиву. Упродовж цілого року проходили «молитовні штурми», поширювалися анонімні інформаційні листівки, в яких йшлося про роль і силу молитви у процесі зміни перебігу кризових моментів історії ХХ ст., що загалом сприяло творенню нових молитов за Україну, таких як «Молитва-подяка української душі», «Спеціальна молитва в дні напруженої обстановки в країні». Молитовна активність не спадає і далі, про що засвідчила багатотисячна хода вірних до Нерукотворного Образу Господа нашого Ісуса Христа, що був виставлений в Архикатедральному Соборі св. Юра у Львові упродовж 30 січня — 15 лютого 2015 р. для поклоніння тими, які мали б «стати ангелами-охоронцями, які вдень і ніч моляться за українське військо». Ця думка була проголошена Главою УГКЦ Святославом, який окреслив неперехідне значення молитви у час воєнних конфліктів: «Молимося за тих, хто постраждав і залишився без дому, за поранених і тих, хто в полоні, хто вмирає з голоду і холоду, бо їм не дано сьогодні твоєї ласки, яку сьогодні ми з вами маємо в цьому храмі. Закликаю всю нашу Церкву до неустанної молитви за Україну!»¹.

Усі ці факти високої громадської релігійної практики, без сумніву, підтверджують Веберівську концепцію панівної історичної ролі християнської етики у формуванні сучасного світу, особливо у періоди «трагічної історії» [4], який ми, на жаль, переживаємо сьогодні. Вони аргументують актуальність нашої студії, метою якої є спроба виявити та розкри-

¹ До нерукотворного Образу Христа у Львові вишикувалися багатометрові черги [24].

ти семантико-структурний зміст та когнітивне навантаження концепту «молитва», що виявляється у творах, присвячених драматичним подіям Першої світової війни (1914—1918), які є об'єктом нашого дослідження. Предмет складає аналіз концепту «молитва», задіяного в українській фольклорно-мовній картині світу, що дає змогу висвітлити засоби відображення ментальних особливостей релігійного досвіду українців та їхніх моральних засад у загальнокультурній системі когнітивних знань.

Концепт «молитва» як елемент фольклорної мовної картини, формує концептуальне поле, що реалізує свій зміст на кількох структурних рівнях. Виходимо із лінгвістичної дефініції *концепту*, під яким розуміють «когнітивну одиницю, яка відображає цілісне знання (що не передбачає жорсткої структури) про цінності екстралінгвістичних явищ, які значимі для культури \ субкультури \ індивіда» [23, с. 91]. Будучи одиницею ментальних та психологічних ресурсів свідомості, концепт дає змогу виявляти різні виміри життєвого досвіду: мовний, естетичний, чуттєвий, релігійний тощо. Процес категоризації людського досвіду пов'язаний із дослідженням концептів людини, які «розглядаються як проєкції феноменів національної культури крізь призму мови і одночасно як ментальні утворення, які мають вербальну репрезентацію в мовній картині епосу» [25, с. 98]. Наше завдання проаналізувати підвид загальномовного концепту, т. зв. «*фольклорний концепт*», під яким розуміють «ментальну структуру збереження і передачі традиційних культурних смислів» [26], що може відрізнятися від загальнокультурного концепту на образному та аксіологічному рівнях, і «має яскраво виражену оцінну полярність» [17, с. 180]. Фольклорний концепт входить в орбіту поняття «семантичний концепт». Зіставлення кількох семантичних концептів в розумі людини, навіть таких, які значною мірою не зіставлявані, веде, на думку дослідників, до утворення метафори, яка є не тільки семантико-синтаксичним вираженням мови, але й певним видом пізнавального процесу [14, с. 359].

В українській філософській науці вже сформувався історіографія з проблематики ментальних рис українства. У цій царині маємо поважні праці класиків теології та філософії (Іларіон, Митрополит (І. Огієнко), В. Янів, О. Кульчицький, Д. Чижевський, І. Мірчук, Я. Ярема), народознавства (В. Гнатюк, М. Грушевський, К. Сосенко, О. Воропай, Г. Була-

шев, І. Нечуй-Левицький), а також сучасні монографії чи спеціальні підрозділи у дослідженнях українських учених-істориків, етнологів та фольклористів (А. Колодій, Л. Іваннікова, С. Росовецький, Н. Ярмоленко, Я. Гарасим, І. Гунчик, І. Кметь, В. Дяків), літературознавців (І. Дзюба, Є. Сверстюк, З. Гузар, Я. Мельник, Д. Єсипенко, В. Мартинюк), обширною є зарубіжна література щодо проблем народної релігійності в культурологічних та етнолінгвістичних аспектах (М. Бауман, М. Зовчак, С. Толстая, О. Панченко, О. Белова, Е. Левкиевская).

В українській церковно-обрядовій термінології «молитва» трактується як «усталена словесна формула, змістом якої є звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославленням священних осіб і подій» [19, с. 77]. Християнська молитва — це передусім особиста «розмова» з Богом, неперервний акт спілкування з ним. «Всяке занурення в існування, всяке передчуття таїнства перед лицем любові, краси і смерті тяжіє до молитви» [10, с. 179]. Мета молитви — підійти до Бога, і в діалозі з ним усвідомити його близькість. Суттєвою ознакою канонічної молитви є розуміння її істинності, де істинною є щира молитва, яка йде від серця. Тут важливим для правильного розуміння вияву релігійних переживань в народній творчості є чинник «кордоцентризму» українського національного характеру і світогляду. У духовному житті боротьби із злом саме вона забезпечує людині стремління до миру і гармонії з Богом. Безпосередній потяг серця «попереджає наш розум в пізнанні правди, зокрема в хвилини великих труднощів» [22, с. 143]. Серце є глибшою основою душевного життя і «основою релігійного свідомості людського роду» [22, с. 145].

У народній культурі слов'янських народів молитву розглядають за двома параметрами: 1) як текст-звертання; 2) як акт промовляння такого тексту. Обов'язковим елементом *народної молитви*, як і її книжних попередників *канонічних* чи *апокрифічних* молитов, є прохання, що звернені до вищих божественних сил (як правило, до Бога, Богородиці, Христа) [5, с. 276]. У бутті віруючої людини молитва визнається головною зброєю проти будь-якої небезпеки. Однак розуміння молитви тільки як оберегу від злих сил є відгомном давнього язичницького культу і вірувань, що свідчить про стійкий релігійний дуалізм українців, який чи не найвиразніше відображений у

фольклорі. Народна молитва виконує роль потужного апотропеїчного засобу. Вона здавна супроводжувала людину в усіх її життєвих ситуаціях: чи в урочистих (у родинній та календарній обрядовості), чи у тих, які пов'язані з суспільними тривожними станами (епідемії, війни, рекрутство, голод), чи у повсякденній екзистенції (господарська діяльність, індивідуальні потреби). Християнська молитва є частиною семантичної структури багатьох текстів різних фольклорних жанрів. Вона є одним з ключових образів епічних творів, наприклад, в етіологічних легендах є серцевиною сюжетотворчого мотиву текстів, які відображають світопорядок і світотворення з функціями «випробування». У думках молитва відіграє роль важливого композиційного елементу сюжету. Наприклад, в «Марусі Богуславці» герої, які перебувають на межі життя і смерті, звертаються до Господа з гарячим проханням про визволення з турецької «тяжкої неволі»: «*у прозьбах щирих, у нещасних молитвах*» [21, с. 25].

В уснопоетичних творах, які відтворюють драми модерного часу початку ХХ ст., концепт «молитва» продовжує бути достатньо активним. Образ молитви часто фігурує в історичних ліро-епічних піснях, які виникали по свіжих слідах подій Першої світової війни [9, с. 96—101], зокрема в мотиві «рекрут просить про молитву». Він з'являється у сюжетах про мобілізацію, де типовою є лірична ситуація «прощання з родиною»:

*Лишаю тя, моя жінко, на Бога святого,
Він ти діти погодує, має хліба много,
Ой ти, жінко і ви діти, ви моліть ся Богу,
Може мені Бог pomoже вернути до дому.
А як я ся не поверну, **моліть ся за душу,**
Бо я тепер на Вкраїні умирати мушу* [6, с. 72].

У пісні-хроніці «Ой працюєм вдома, нічого не чути», поранений молодий воїн з Легіону УСС, звертаючись до батьків, просить про молитву за душу:

*А я стрілець молоденький умирати мушу,
Дайте, тату, і ви, мамо, офіру за душу.
Найміть за мня Службу Божу,
найміть парастаси —
Най вас болить за мнов серце, що дитина ваша*
[20, с. 317].

У цьому простежуємо симбіоз традиційно фольклорного мотиву і новаторського вияву сакрального знання про жертву, що є актуалізацією давніх вірувань в чудодійну силу батьківської молитви («*Отца і матері молитва із дна моря душу винімає, / От гри-*

хов сумертвенних откупляє» [21, с. 63]). В особистій трагедії жертвної смерті українського воїна нового часу прочитується загально типова драматична колізія життя юних стрільців, чимало з яких виховувалися у родинах священиків, або ж зростали в селянській родині, де панував дух пошани до християнських обрядів. Це зумовило появу нового мотиву «герой просить про колективну молитву за долю січового стрілетства», який має імперативну форму, що більше характерна для семантики замовлянь: «**Моліть Бога за ті стрільці, українські люди!**». Таким чином, образ соборної молитви із семантичним навантаженням особливого торжества актуалізує релігійну практику проведення в середовищі війська церковних молебнів за воїнів, за народ, за гетьмана, за перемогу над ворогом, що утвердилася ще за козацької доби [8, с. 9].

Характерним сюжетно-структурним елементом, що вербалізує концепт молитви, є мотив «стрілці просять Матір Божу про допомогу у збройному протистоянні з ворогом». У ліро-епічних піснях він репрезентований як безпосереднє звертання героя до Божої Матері. Традиційність апелятивної формули, що характерна для жанрів okazіонально-обрядового фольклору (народні молитви, замовляння), простежуємо у повторах. Завдяки структурній стабільності формула-прохання може варіювати суб'єктів дії. Наприклад, в одних текстах з молитвою задля перемоги над ворогом звертається січовий стрілець:

*Так я буду Бога просив і Пречисту Мати,
А вона нам допоможе москаля прогнати.
— **Мати Божа, допоможи** ворога побити,
А нашому пану-царю дай, Боже, прожити*
[20, с. 319];

*— **Допоможи, милий Боже, та й ти, Божа Мати,**
Як гадаєм, щоб так було, щоб Росею взяти*
[20, с. 321],

а в інших творах до Богородиці апелюють цивільні люди — українські селяни, які сильно потерпали від злочинів чужинців та окупантів («москалі», «руські», «козаки»), часто опинялися у граничних ситуаціях психічного потрясіння, розпуки, загрози життю: «*Жінка, діти **Бога просять і Пречистой Мати: «Допоможи, Мати Божа, москаля прогнати**»* [20, с. 319]. Концепт молитви об'єктивізується за допомогою дієслів у різних граматичних формах (переважно в наказовому способі «*допоможи*», чи в дійсному способі теперішнього чи майбутнього часу «*буду про-*

сив»). Такі тексти якнайкраще підтверджують далекоглядну думку про іманентно українське «сильне почуття Божої всеприсутності», що передається через «внутрішнє звернення до Бога, через таємні роздуми про Божу волю над собою, через сердечний потяг до усього духовного, невідомого» [11, с. 58].

У прозових творах, зокрема у переказах, які побутують в репертуарі сучасних респондентів, мотив «Божої Матері-заступниці» нерідко включений у супровідний коментар. Він може з'являтися у формі метаісторичної інформації в сюжетах про чудесне спасіння за допомогою молитви:

«Були випадки (навіть вуйко, мамин брат, то він, видно, писав мамі, або якимсь чудом мама знала, що він казав), що десь там, в якимсь бою він молився молитву «Помилуй мене, Боже». Таку молитву молив і каже, що вратував се. Молитва їх спасала. А ще все просили Покрову, Матір Божу (знаєте, Покрова є восени). То все казали: «Покрова — то є наша хоронителька: і січових стрільців, і козацтва, і всього». То все мама розказувала. І казали, що вони дуже молилися, бо якби не молилися... То взагалі не було такої думки, щоб не молилися. Но все треба було молитися» [1, арк. 100].

На основі аналізу інших творів воєнного часу, які відображали самодіяльну народну творчість (як от «Піснь воєнна до Пречистої Діви Марії» жовніра-інваліда Павла Ґрони [2, арк. 24]) можна зробити висновок, що Божа Матір, хоч і найбільш популярна [16, с. 13], однак, не є єдиний образ-покровитель. У ліро-епічних текстах про світову війну герої апелюють також до Бога, Божого Сина («Христе-Боже»), до сил святих. У цьому виявляється не тільки християнська культура пошанування святих, зокрема святого Миколая, який вважається захисником у далекій дорозі, але й процес включення елементів цієї культури в глибші пласти усної традиції, для системи якої типовим є образ помічника, що добре ілюструють тогочасні ліро-епічні пісні, в яких наявний мотив «молитва до святого Миколая за повернення з полону»:

*Ой Господи милостивий, Святий Миколаю,
Допоможи Степанівні вернутись до краю»*
[20, с. 323],

*О просим тя і благаєм, отце Николаю,
Поверни нашого тата із чужого краю*
[3, арк. 30].

Особливість чуттєво-релігійного світогляду українців виявляємо також у тих фольклорних текстах, де функції Богоматері як помічниці у вирішальному бою переносяться на образ євангельського Христа («*Ісус Христос допоміг нам москаля побити*»; «*Допоможи, Христе-Боже, кінця ся діждати*»). У цьому вбачаємо стабільність фольклорно-героїчної традиції у способі змалювання оборонців рідного краю, адже ще від часів козацтва з іменем Господа в українського народу утверджувались святість християнської віри і сподівань на порятунок [7]. Коли вояк гинув, він також потребував відповідного словесного оберегу, *прощальної молитви* про спасіння душі, яка є обов'язковою процедурою церковного ритуалу проводу померлого, що в піснях репрезентується через інклюзивний образ. Елементи молитви можуть входити до монологічного мовлення, інколи з ознаками невластивої прямої мови, як у стрілецьких гаївках: «*Наших стрільчиків героїв, / Прийми, Боже, в царство своє*» [20, с. 416]; «*І лежимо всі [в] темні [й] землі, і там спочиваєм, / І «на віки віком амінь» Бога величаєм*» [20, с. 319]. У прозових творах такий вид молитви може виступати мотивом-функцією, складати зміст головного композиційного фрагменту (див. аналіз переказу про видіння австрійського жовніра, який на Великдень молився на могилі січового стрільця [12, с. 291]).

В епічних творах про Першу світову війну, зокрема в оповіданнях-спогадах, в силу їх жанрових особливостей змалювано найбільш трагічні історії з тогочасної фронтової дійсності [13]. З різних ракурсів художньої документалістики відтворено узагальнені образи жертв війни, через які виразно проступає емоційно-чуттєвий характер української людини та її душі. Серед широкої палітри психологічних портретів виділяємо персонажі, семантичне ядро яких стосується відношення до релігії: *маловірний кадет, побожний жовнір, віруючий січовий стрілець, богохульний маляр*. Дії і вчинки героїв прямо спрямовані на функцію «молитися». Вони зумовлені світоглядною домінантою — глибокою релігійністю українського народу, який «завжди берегтиме в собі релігійні основи доти, доки існуватиме сума головних ознак, що становлять його народність: це неминуче виходитиме із того поетичного настрою, яким відрізняється його духовний склад» [11, с. 59]. Очевидність цієї універсальності в українській вдачі підкріплюється характерними молитовними висловами, які супроводжують епізоди «межових ситуацій» у

фольклорних текстах, або ж мотивами хресного знамення, яке в умовах бойових дій заміняло ритуал молитви і є надалі найбільш практикованим та дієвим². Наприклад, в оповіданні, записаному в 1917 р. від інфантериста піхотного полку, із сюжетом про жорстокого офіцера, який знущався над підлеглими жовнірами. У висловленому на його адрес проклятті («*Бодай вас перша кулі не минула*») бачимо конкретний вияв дуалістичної релігійної культури українців. Кульмінаційною картиною цього твору є епізод, в якому смертельно поранений офіцер просить рядових про порятунк, на що чує: «*Пане, то видко Бог кару зіслав — як ту ратувати. Пане, як грім хату спалит, то не вольно гасити, — так і ту. То против Бога*» [1, арк. 46]. Своєрідність християнської моральності воюючого, його розуміння гріха та покари за вбивство, проявляється у відмові «полегшити» кончину ненависного офіцера: «— *А де ж так можна? — Ми християни кажемо єму. Викриказав, вийойкував, а далі вхопив свій багнет тай бух в свої груди! Ми до него, а він неживий. Перехристиялимо си тай пішли. Бог покарав го, — аякже!*» [1, арк. 46]. Водночас тут виражена ментальна риса — розвинуте почуття власної гідності пониженого селянина, який виховувався на засадах українського індивідуалізму, канонах громадського співжиття та релігійної аксіоми «Божої карі».

Узагальнюючі характеристики персонажів щодо їх релігійності часто даються у зачинах, як в оповіданні про кадета, якого від смерті рятувала стара полотняна сорочка «з сімдесятьлітнього діда» і хрестик:

«*Ми мали одного кадета, — ніби рахувати був свій чоловік, Русин. Десь з-під Калуша родом. Добрий був чоловічина / нема що й казати. Бувало частував нас тютюном. Не встидав сі / що був хлопським сином, тай приставав з фантеристими. Лише мав паскудну ваду: **не молив сі ніколи, тай до сповіди не ходив** бігме, ніколи!*» [1, арк. 63].

Конфлікт сюжету цього оповідання полягає у зіткненні різних граней духовного світу героїв, де щира молитва та християнська атрибутика («*воляки носили на грудях образки, та хрестики*») є іманентною частиною духовності українського жовніра. Саме під таким кутом

зору оповідач визначає як головні, так і другорядні риси людської вдачі. Цей текст, який О. Бабій записав під час війни в с. Середне (тепер Калуського р-ну Івано-Франківщини), цілком побудований на психології суб'єктивної оцінки оповідача-галичанина, інтровертивний тип якого засвідчують перевага предикативних образів на зразок: «*думаю я си*», «*дивлю я си*», «*пригадую си*». Таке сповільнення, зовнішня відстороненість учасника й одночасно свідка драматичної події на фронті («*пекло чисте*»), підсилюють емоційний контраст між минулими насмішками і теперішнім страхом кадета, у виразності його вчинок. У найскладніший момент бою на італійському фронті, маловірний кадет падає на коліна та голосно просить у Бога порятунку. У самозаглибленні героя-оповідача не бачимо відмежованості від минулої критичної ситуації. Він проходить шлях внутрішніх змін у своєму духовному зростанні — від почуття помсти за гріховність («*Думаю я си: «Чекай, най кулі зашвищут, — будеш інакший!*» Так си стало» [1, арк. 63]) до християнського всепрощення і утвердження свого імперативу справедливості.

Аксіологічний підхід у ставленні рядових воюючих до командирів чи селян-галичан до чужинців є типовими для поезики оповідань та переказів про «австрійську війну». Скажімо, у текстах із сюжетами зі стрілецької історії представлено портрет січового стрільця, де однією з типових рис образу є висока релігійна культура:

«*[...] Розказували (мама розказувала і з татом все говорили) і тоді чоловіки не раз нагадували, що вони дуже були культурні і дуже побожні були. І ще я пам'ятаю, що мама все розказувала, що вони, як рано вставали, як їм зробили підйом (знаєте, як вони мали вставати), то вони все молили се. **Рано се молили і ввечір молили се [...]**» [1, арк. 99].*

Молитва-спасительниця була і залишається домінуючим символічним образом у канві фольклорних оповідань та переказів про Велику війну. Вона є серцевиною сюжетів про жовніра, який вийшов неушкодженим з наступального бою на «москалів», бо за нього у цей час молилися діти і жінка [1, арк. 47], про рятівний сон [1, арк. 48]. У фіналі останнього з переліку твору, що побудований на засадах традиційних народних повір'їв про мерців, з'являється мотив «жовнір молиться за душу жінки». Центральним динамічним образом є картина сновидіння героя. Сон не тільки рятує його

² «Виходили на танках і машинах. Хрестилися й молилися всю дорогу» — так описує вихід з Дебальцевого заступник командира батальйону «Київська Русь» Ігор Костенко (з інтерв'ю в журналі «Країна» (2015. — № 8 (261). — 26 лютого 2015. — С. 41)).

від фізичного виснаження і постійного нервового напруження, але й відіграє символічну функцію попередження, адже покійник, який сниться живим, передбачає неприємність або ж довге життя. Зміст сну, віщі знаки (поява гадюки) зумовлюють поведінку головного персонажа, який прислухається до поради покійної жінки («Тікай, Михайло, звідси, бо загинеш, осиротіти ти діти»). Збудив я сі, тай страх мене зняв. Тікати чи ні?»). Завдяки їй жовнір (на відміну від свого товариша) оминає раптової трагічної смерті. Зауважимо, що сердечність як ментальна риса українців оперта передусім на засадах християнської моралі й заповіді «люби ближнього як самого себе». У тексті, де герой прагне врятувати від загибелі не тільки себе, але й фронтового побратима, проявляється символіка людинолюбства: «Зірвав я сі тай буджу камрата: «Ходи — кажу — гет, бо ту щос не добре. Сусід ще злостить сі, що го буджу. Я знов — де там. Забрав я гвер тай в ноги. Лише-м відбіг на 20 кроків — а ту гранат таррах! Унав я, посипало сі каміння. Дивлю сі з мого товариша кавалкі лиш». Екзистенційна травма від побаченого спонукає українського жовніра до Господньої молитви («Перехрестив я сі тай змовив **«Отче наш»** за душу свої жінки, що спасла мене від смерти» [1, арк. 13]), яку в усі часи вважалася найбільш досконалою формою звернення до Бога, де «сказано усе необхідне і яка підходить для усіх випадків життя» [15, с. 335]. Мотиви рятівної молитви, як і окремі пародійні твори «тюремних молитов» притаманні також поезиці усних народних творів, що стосуються подій пізніших воєнних конфліктів, зокрема польсько-української війни. Це питання потребує окремого дослідження, натомість з попереднього можна зробити такі висновки.

У фольклорних творах про Першу світову війну концепт «молитва» об'єктивізується через різні семантичні підвиди образу: *Господня, соборна, колективна, індивідуальна, батьківська, стрілецька, подячна, заупокійна*. Як суб'єкт мотивів, молитва виступає компонентом змістової структури фольклорних ліро-епічних та епічних творів, у деяких з яких наявні рудименти міфологічного мислення носіїв усної традиції, для якого типовим є міфологічні опозиції «добро / зло», «життя / смерть», «любов / ненависть», що стають основою буттєвих дихотомій. Вони відображають синтез трансцедентного та іманентного, християнського та язичницького знання, яке верба-

лізується у повторюваних апелювативних та паремійних формулах, у фразеологізмах, типових для мовлення героїв: «Як тривога, то до Бога», «молимо си Богу, тай чекаем що Бог дасть», «Боже, ратуї мене!», «Мати Божа!», «Най Бог не дасть такого!». Вони є засобами вираження фольклорного концепту, відіграють роль оберегу в кризових ситуаціях війни, посилюють розуміння деструкції християнських моральних імперативів українців, головним з яких є заповідь «не убий».

Специфіка когнітивного значення аналізованого фольклорного концепту полягає у тому, що молитва стає основою до упорядкування, гармонізації та пізнання світу за критерієм «доброчинного», відтак є метафорою добра. У цьому проявляється головне історико-культурне значення молитви, яка залишається однією з провідних констант людської мови та національної концептосфери, бо, як глибоко висловився Папа Венедикт XVI, «молитва починається від Бога і веде нас до дороги людськості».

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 613. — 201 арк. (Кузьменко О. Народна проза про січових стрільців: науковий збірник).
2. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України ІМФЕ. — Ф. 28-3. — Од. зб. 236. — 33 арк. (Вірші, пісні (б/м), казка. Власна творчість та окремі записи народ. творчості із часів Першої світової війни (1914—1917)).
3. НАФ ІМФЕ. — Од. зб. 247. — 41 арк. (Оповідання, анекдоти, поетичні твори. Тематика історична (з часів Першої світової війни). Записав П. Шекерик-Доник на Станіславщині та ін. місцевостях. 1915—1918).
4. Аббаньяно Н. Историческая роль религии / Николо Аббаньяно // Мудрость философии. — Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. — С. 70—72.
5. Белова О.В. Молитва / О.В. Белова, Е.Е. Левкиевская // Славянские древности: этнолингвистический словарь / под. ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 2004. — Т. 3. — С. 276—280.
6. Гнатюк В. Війна і народна поезія / В. Гнатюк // Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 р. — Відень, 1916. — С. 68—84.
7. Длінна Т.І. Традиційне богорозуміння українського народу / Т.І. Длінна // Християнство в контексті історії і культури України : матеріали Першої міжнарод. наук. конф. — Київ, 1997. — С. 60—61.
8. Іваннікова Л. «Требник» Митрополита Петра Могилы — видатна пам'ятка козацької доби / Людмила Іваннікова // Молитви в час війни / перекл. із цер-

- ковнослов'ян., упоряд., передм., коментарі. — Київ, 2014. — С. 6—18. — (Серія: Памятки української православної богословської думки XVII ст., т. 3).
9. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Роман Кирчів. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. — 533 с.
  10. Клеман О. Истоки. Богословие отцов Древней Церкви. Тексты и комментарии / Оливье Клеман ; пер. с франц. — М. : Путь, 1994. — 383 с. (Центр по изучению религии).
  11. Костомаров Н.И. Две русские народности / Н.И. Костомаров ; обработ. текста, ред. А.П. Ковалевой ; предисл. В.А. Дорошенко. — Киев ; Харьков : Майдан, 1991. — 72 с.
  12. Кузьменко О. Епізод як структурна домінанта фольклорних наративів про Першу світову війну / Оксана Кузьменко // Народознавчі зошити. — Львів, 2012. — Ч. 2. — С. 286—293.
  13. Кузьменко О. Психологія поведінки українців в народних оповіданнях про Першу світову війну (за польовими матеріалами з архіву В. Гнатюка) / Оксана Кузьменко // Studia methodologica: альманах. — Тернопіль : Редакційно-вид. відд. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — Вип. 25: Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність / уклад. Папуша І.В. — С. 233—236.
  14. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Эрл Маккормак // Теория метафоры / под. ред. Н.Д. Арутюновой. — М. : Прогресс, 1990. — С. 358—386.
  15. Монтень М. О молитвах / Мишель Монтень // Опыт. Избранные произведения : в 3-х т. — М. : Голос, 1992. — С. 335—344. — (Пер. с фр.).
  16. Музичка І. Свята Богородиця — покровителька України / Іван Музичка // Народна творчість та етнографія. — 2000. — № 4. — С. 10—23.
  17. Мушкетик Л.Г. Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців / Леся Мушкетик. — Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, 2010. — 320 с.
  18. Німчук В. Український «Отче наш»: хрестоматія перекладів / Василь Німчук, Наталія Пуряєва. — Київ : Грані-Т, 2013. — 228 с.
  19. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. — Львів : Свічадо, 2001. — 156 с.
  20. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О.М. Кузьменко. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. — 639 с.
  21. Українські народні думи : у 2-х т. / упоряд. та передм. К. Грушевської. — Київ : Держ. вид-во України, 1927. — Т. 1. — 175 с. + ССХХ с.
  22. Чижевський Д. Філософські твори : у 4-х т. / Дмитро Чижевський ; під заг. ред. В. Лісового. — Київ : Смолоскип, 2005. — Т. 1. — XXXVIII + 402 с.
  23. Эмер Ю.А. Фольклорный концепт: жанрово-дискурсивный аспект / Ю.А. Эмер // Вестник Томского государственного университета. — Томск, 2010. — № 1 (9). — С. 91—99. — (Сер. «Филология»).
  24. [Електронний ресурс] // <http://www.credo-ua.org/2015/02/129536>.
  25. Керимбаев Е.А. Когнитивные и лингвокультурологические аспекты исследования концептов эпического фольклора / Е.А. Керимбаев, Ж.С. Ергубекова // Успехи современного естествознания. Сер. Филологические науки. — 2012. — № 7. — С. 97—103. — Электронный ресурс. Режим доступа до статті: www.rae.ru/use/pdf/2012/7/19.pdf.
  26. Черноусова И.П. Специфика концепта ПЕЧАЛЬ в фольклорно-языковой картине мира (на материале эпических жанров) / И.П. Черноусова // Филологические науки. — 2012. — Вып. Октябрь. — Электронный ресурс. Режим доступа до статті: <http://research-journal.org/featured/languages/specifika-koncepta-pechal-v-folklorno-yazykovoj-kartine-mira-na-materiale-epicheskix-zhanrov>.
- Oksana Kuzmenko*
ON FOLKLORE CONCEPT OF PRAYER
IN PEOPLE'S ORAL CREATIONS
AS FOR THE GREAT WAR:
UKRAINIAN EXPERIENCE
- The author has considered the folklore concept of PRAYER as element of Ukrainians' oral linguistic world-outlook reflected by means of WWI-related lyrical and epic works. Oral texts of various genres (memoir stories, tales, and songs-chronicles) have been under consideration. The above mentioned concept gained various forms and ways of realization (motive, formula, implicit image).
- Keywords:** WWI, PRAYER notion as folklore concept, image, motive, plot, religiousness, mentality.
- Oksana Kuzmenko*
ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНЦЕПТ «МОЛИТВА»
В УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ
О ВЕЛИКОЙ ВОЙНЕ: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ
- В статье автор рассматривает фольклорный концепт «молитва» как элемент фольклорно-языковой картины мира украинцев, отраженный в лирико-эпических и эпических произведениях, касающихся темы Первой мировой войны. К анализу привлечены произведения устного народного творчества разных жанров (рассказы-воспоминания, предания, песни-хроники). Освещены формы и средства реализации концепта (как мотив, формула, имплицитный образ).
- Ключевые слова:** Первая мировая война, фольклорный концепт «молитва», образ, мотив, сюжет, религиозность, ментальность.